

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної, філологічної та економічної освіти
Кафедра германської та слов'янської філології**

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО І ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для здобувачів спеціальності А4 Середня освіта 014.021 Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))» і спеціальності В11 Філологія 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська за освітньо-професійною програмою «Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно))» другого (магістерського) рівня вищої освіти

Слов'янськ – Дніпро 2025

УДК 81'1+82.0(072)

З-14

Методичні рекомендації із загального мовознавства і теорії літератури обговорено на засіданні кафедри германської та слов'янської філології (протокол № 5 від 10 грудня 2024 р.) та затверджено й рекомендовано до впровадження вченою радою Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 5 від 26 грудня 2024 р.).

Рецензенти:

Роман В. В. – кандидат філологічних наук, доцент;

Пампура С. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент.

З-14 Загальне мовознавство і теорія літератури : методичні рекомендації для здобувачів спеціальності А4 Середня освіта 014.021 Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))» і спеціальності В11 Філологія 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська за освітньо-професійною програмою «Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно))» другого (магістерського) рівня вищої освіти / ДВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т»; уклад. : В. А. Глущенко, М. Ю. Руденко. Слов'янськ ; Дніпро, 2025. 48 с.

Методичні рекомендації із загального мовознавства і теорії літератури підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра філології та з урахуванням принципів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS). У виданні подано структуру курсу, тематику й питання для практичних занять, завдання для самостійної роботи, описано методи та засоби діагностики результатів навчання, наведено список використаних джерел. Матеріали рекомендацій сприятимуть оптимізації навчальної діяльності студентів і формуванню професійних компетентностей, необхідних для ефективної викладацької роботи в сучасному освітньому середовищі.

УДК 81'1+82.0(072)

© Глущенко В. А., Руденко М. Ю., 2025

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Загальне мовознавство і теорія літератури» є: ознайомити студентів з мовознавчими процесами; надати їм базові знання про природу, функції та системні й когнітивні властивості мови з розрізненням синхронічних і діяхронічних мовних явищ і процесів (функціонування та розвитку мови), мови і мовлення, про впливи та взаємовпливи різних мов; засвоїти основні мовознавчі терміни з урахуванням різних наукових парадигм, лінгвістичних напрямів і шкіл; показати вплив на засоби мови психічних, соціальних, когнітивних, культурних та інших чинників, а також різноманітних ситуативних складників комунікації.

Студент повинен орієнтуватися в новітніх напрямках дослідження мови, творчо застосовувати набуті теоретичні знання та практичні навички лінгвістичного аналізу. У межах курсу студентам запропоновано самостійно ознайомитися з актуальними проблемами мовознавства та підготувати реферат, що висвітлює основні поняття й факти сучасної науки про мову, а також явища лінгвістичної методології та історіографії мовознавства.

Студентам пропонуються різноманітні завдання. Наведений матеріал дає здобувачам можливість закріпити набуті теоретичні знання та навички філологічного аналізу.

У методичних рекомендаціях також подано список тематичних питань до заліку, рекомендовано основну та додаткову літературу, наведено дані електронних ресурсів.

«Загальне мовознавство і теорія літератури» – це завершальний, підсумковий курс, який систематизує знання, отримані студентами впродовж усіх років навчання в університеті.

Упродовж вивчення курсу «Загальне мовознавство і теорія літератури» перед студентами відкривається широка картина лінгвістичних знань, необхідних філологу. Адже відомо, що без широкої філологічної освіти та мовознавчої підготовки неможливо вивчити жодної мови, поглибити свої знання в царині будь-якої лінгвістичної дисципліни. Здобувач має змогу долучитися до корисних і цікавих знань з проблематики загального мовознавства, розширити свій кругозір. Засвоєння курсу сприятиме кращій підготовці здобувача-філолога до творчої практичної діяльності в царині лінгводидактики, перекладу, науки й культури. Системна підготовка фахівців створює підґрунтя для підвищення статусу випускників філологічних факультетів на ринку праці.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3.	Обов'язкова	
Загальна кількість годин – 90.	Рік підготовки:	
	1-й	1-й
	Семестр	
	1-й	1-й
	Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 1,5; самостійної роботи здобувача – 4,5.	12 год.	6 год.
	Практичні	
	8 год.	4 год.
	Лабораторні	
	-	-
	Самостійна робота	
	70 год.	80 год.
	Вид контролю: екзамен	

КОМПЕТЕНТНОСТІ, ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ КОНТРОЛЮ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Компетентності, які формуються (з посиланням на шифр відповідно до освітньо-професійної програми):

ЗК1 – Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК3 – Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК7 – Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК11 – Здатність проведення досліджень на належному рівні.

ЗК12 – Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

СК1 – Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.

СК3 – Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки.

СК4 – Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.

СК5 – Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для досліджень та/або інноваційних розробок у галузі філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій.

СК7 – Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.

2. Програмні результати навчання (з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми):

ПРН2 – Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

ПРН3 – Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.

ПРН7 – Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці.

ПРН9 – Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.

ПРН10 – Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації).

ПРН11 – Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

ПРН12 – Дотримуватися правил академічної доброчесності.

ПРН13 – Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ

Для досягнення очікуваних результатів здобувачі повинні не тільки відвідати всі лекції та практичні заняття, а й виявити на них активність. Рекомендується творчо підходити до всіх проблем, що висвітлюються в курсі «Загальне мовознавство», не обмежуватися лекційним матеріалом, залучати навчально-наукові тексти з переліку рекомендованої основної та допоміжної літератури; при підготовці доповідей на практичні заняття намагатися розкрити всі аспекти поставлених проблем максимально глибоко з виділенням ключових питань. При підготовці до практичних занять і до екзамену рекомендується знаходити внутрішньопредметні та міжпредметні взаємозв'язки (мовознавство і філософія, мовознавство і літературознавство, мовознавство й історія тощо).

ВИДИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль, підсумковий контроль, семестровий контроль (екзамен).

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів; усні та письмові відповіді на запитання здобувачів; усне опитування з певних конкретних тем курсу; підготовка здобувачами доповідей на практичні заняття; усне фронтальне опитування; письмове фронтальне опитування; тестування; оцінювання самостійної роботи; оцінювання контрольної роботи; презентації та виступи на наукових конференціях; екзамен.

Форми контролю: індивідуальна та фронтальна перевірка.

Організаційні процедури та порядок виявлення якості засвоєння навчального матеріалу, рівня відповідності отриманих знань, умінь і навичок здобутій кваліфікації в межах освітнього процесу здійснюється відповідно до Положення про контрольні заходи у «ДДПУ» (<http://www.slavdpu.dn.ua/images/stories/news/normativ/003.pdf>)

Оцінювання результатів навчання здобувачів, отриманих під час практичного заняття, здійснюється за такими критеріями: при опитуванні – за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні, за повну й ґрунтовну відповідь на сформульоване запитання з теми заняття; при тестуванні – за правильні відповіді на запитання тесту з теми заняття.

Дисципліна «Загальне мовознавство» оцінюється максимальною оцінкою в 100 балів.

Екзамен як форма контролю передбачає зарахування здобувачеві балів, накопичених за результатами поточного оцінювання з навчальної дисципліни (за наявності у здобувача від 60 до 80 балів за поточну роботу – без додаткового опитування) й не вимагає обов'язкової присутності здобувача вищої освіти. Здобувач має право (за бажанням) підвищити власний результат оцінювання в балах з навчальної дисципліни, де формою контролю є екзамен, шляхом виконання завдань самостійної роботи (з поданням їх у деканат), але не пізніше ніж до початку екзаменаційної сесії.

Основні вимоги для отримання високих балів під час вивчення дисципліни «Загальне мовознавство», крім виконання завдань до практичних занять та завдань самостійного блоку, необхідними є дотримання основ академічної доброчесності та усвідомлення таких правил: неприпустимість пропусків, запізень; правил поведінки на заняттях (активна участь у розв'язанні завдань, виконання необхідного мінімуму навчальної роботи

тощо); заохочень і стягнень (за що можуть нараховуватися або відніматися бали).

Політика щодо відвідування: відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за який нараховуються бали. За наявності об'єктивних причин (хвороби, отримання другої вищої освіти тощо) навчання може відбуватись в онлайн-формі або за індивідуальним графіком (Положення про навчання здобувачів за індивідуальним графіком <https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/021.pdf>).

Політика щодо дедлайнів та перескладань: перескладання та повторне вивчення дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ДДПУ

(<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/025.pdf>)

Роботи, які подаються на перевірку з порушенням термінів (без поважних причин), оцінюються на нижчу оцінку (від 1 до 5 балів).

Здобувачі, які отримали незадовільну оцінку або були не допущені до підсумкового контролю, мають можливість ліквідувати академічну заборгованість згідно з відповідним графіком. Умовою для ліквідації академічної заборгованості є накопичення необхідної кількості балів (мінімум – 60) за виконання визначених викладачем додаткових самостійних завдань до повторного складання контрольного заходу.

Політика щодо академічної доброчесності проводиться відповідно до Положення про академічну доброчесність педагогічних, науково-педагогічних працівників та здобувачів у ДДПУ (<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/012.pdf>)

Письмові роботи перевіряються на наявність плагіату та допускаються до розгляду й подальшого оцінювання без порушень (плагіат фрагментів письмових робіт і повних текстів; плагіат ідей, експланаторних моделей, фактичних даних, ілюстрацій тощо; відсутність необхідних посилань; помилки при цитуванні) за наявності коректних текстових запозичень не більше 25%.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ, ЗАТВЕРДЖЕНІ В ДДПУ

Оцінка «відмінно» (90-100 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував усебічні, систематичні та глибокі знання навчально-програмного матеріалу, уміння без помилок виконувати завдання, передбачені програмою, опанував основну й додаткову літературу, рекомендовану навчальною програмою, засвоїв значущі для майбутньої кваліфікації засади дисципліни «Загальне мовознавство», виявив творчі здібності в усвідомленні, засвоєнні й застосуванні навчально-програмного матеріалу.

Оцінка «добре» (75-89 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував ретельне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконав передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, рекомендовану навчальною програмою, показав систему засвоєних знань з дисципліни «Загальне мовознавство» та здатність до їх самостійного поповнення й оновлення під час подальшої навчальної роботи й професійної діяльності.

Оцінка «задовільно» (60-74 бали) виставляється здобувачеві, який продемонстрував знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, потрібному для подальшого навчання та майбутньої роботи за спеціальністю, впорався з виконанням завдань, передбачених програмою, але припустився помилок у відповіді на екзамені та під час виконання екзаменаційних завдань, хоча має необхідні знання для їх усунення під керівництвом викладача.

Оцінка «незадовільно» (26-59 балів) виставляється здобувачеві, який має прогалини в знаннях основного навчально-програмного матеріалу, припустився принципових помилок у виконанні передбачених програмою завдань і не може продовжувати навчання без виконання додаткових завдань з відповідної дисципліни.

Оцінка «неприйнятно» (0-25 балів) виставляється здобувачеві, який не надав для перевірки потрібну кількість правильно виконаних завдань, пропустив без поважних причин значну кількість занять (більше ніж 50%) і не може продовжувати навчання без проходження повторного курсу навчання.

Здобувачам надаються пояснення щодо мінімальної та максимальної кількості балів, які присвоюються здобувачам при засвоєнні дисципліни, окремо за поточну діяльність та за результатами підсумкового контролю.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ ЗДОБУВАЧАМ, ІЗ
РОЗПОДІЛОМ ЗА ТЕМАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОТОЧНОГО
КОНТРОЛЮ (ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ)**

тема	Т	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота	
		денна	заочна	денна	заочна	денна	заочна
тема 1	Т	4	2	2	2	2	2
тема 2	Т	8	4	6	2	4	5
разом	Р	1	6	8	4	7	8
	2					0	0

ЛЕКЦІЇ Й ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Лекції: 18 годин (заочне – 8 годин)

Лекція 1. Загальне мовознавство як курс у системі лінгвістичних дисциплін (4 години; заочне – 2).

Лекція 2. Зарубіжне мовознавство ХХ ст. (4 годин; заочне – 2).

Лекція 3. Мова і мислення (2 години; заочне – 1).

Лекція 4. Мова і мовлення (2 години; заочне – 1).

Лекція 5. Мова як сисЛекція (2 години; заочне – самостійно).

Лекція 6. Суспільна природа мови (4 години; заочне – самостійно).

Практичні заняття: 18 годин (заочне – 8 годин)

Заняття 1. Загальне мовознавство як курс у системі лінгвістичних дисциплін (2 години; заочне – 2).

Заняття 2. Зарубіжне мовознавство ХХ ст. (4 годин; заочне – 2).

Заняття 3. Мова і мислення (2 години; заочне – 2).

Заняття 4. Мова і мовлення (2 години; заочне – 2).

Заняття 5. Мова як сисЗаняття (4 години; заочне – самостійно).

Заняття 6. Суспільна природа мови (2 години; заочне – самостійно).

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО ЯК КУРС У СИСТЕМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

1. Завдання курсу, його структура.
2. Універсальні властивості мови. Об'єкт, предмет і методологія загального мовознавства.
3. Наукові основи українського мовознавства.
4. Фундаментальні властивості мови з позицій сучасної лінгвістики.
5. Антропоцентризм як провідна парадигма сучасного мовознавства.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2 ЗАРУБІЖНЕ МОВОЗНАВСТВО ХХ – початку ХХІ ст.

1. Основні лінгвістичні напрями.
2. Виникнення та розвиток структуралізму.
3. Празька лінгвістична школа:
  - а) система та функції мови;
  - б) проблема мовних союзів;
  - в) фонологія;
  - г) морфологічні опозиції та функціональний синтаксис;
  - д) функціональні стилі та культура мови.
4. Американське мовознавство:
  - а) дескриптивна (дистрибутивна) лінгвістика;
  - б) трансформаційна методика і генеративна граматики.
5. Глосематика.
6. Теорія мовних кодів Б. Бернстайна.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3 МОВА І МИСЛЕННЯ

1. Проблема співвідношення мови і мислення.
2. Психофізичні основи зв'язку мови і мислення.
3. Європейське неогумбольдтіанство.
4. Американське неогумбольдтіанство. Етнолінгвістика.
5. Роль мови в процесі пізнання.
6. Когнітивна лінгвістика.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4 МОВА І МОВЛЕННЯ

1. Історія вивчення проблеми мови і мовлення.
2. Сучасні уявлення про співвідношення мови і мовлення.
3. Мова як система, норма і мовленнєва діяльність. ЛЕКЦІЯ 5

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5 МОВА ЯК СИСТЕМА

1. Загальне поняття про мовну систему.
2. Рівні мови. Типи мовних відношень.
3. Атрибути мовної системи.
4. Знаковий характер мовної системи.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6 СУСПІЛЬНА ПРИРОДА МОВИ

1. Соціолінгвістика як теорія: а) виникнення соціолінгвістики;
б) функції мови в суспільстві.
2. Форми впливу суспільства на мову.
3. Психофізична і соціальна природа мовної діяльності.
4. Суспільний характер мовної норми і форми її реалізації.
5. Соціальні спільності людей і соціальні типи мов.
6. Інтерлінгвістика.

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Завдання до спільної роботи

1. Розкрийте завдання курсу загального мовознавства, схарактеризуйте його структуру, залучаючи матеріал англійської мови.
2. Знайдіть ілюстративний матеріал щодо універсальних властивостей мови, використовуючи матеріал різноструктурних мов (української, англійської, німецької).
3. Як відомо, за час свого існування українське мовознавство виробило певні наукові основи. До них можна віднести, зокрема, прагнення до всебічності аналізу мовного матеріалу. З'ясуйте, чим воно досягається.

4. Доведіть, що в лінгвістиці практично все ХІХ століття пройшло під знаком історизму.
5. Обґрунтуйте тезу про те, що антропоцентризм виступає як провідна парадигма сучасного мовознавства.
6. Чому, на вашу думку, термін «мовна система» вживається у двох значеннях?
7. Як ви розумієте таку ознаку мовної системи, як її ієрархічність?
8. Чи згодні ви з тезою про те, що системність – це впорядкована множинність?
9. Чи доречно розрізнявати терміни «мовна система» і «структура мови»?
10. Чим парадигматичні відношення відрізняються від синтагматичних?
11. Чим, на вашу думку, спричинена ідея виділення атрибутів мовної системи?
12. Як відомо, етноси формуються під впливом природної належності людського угруповання до певного географічного середовища, кліматичних умов, ландшафту, рослинного та тваринного світу. Водночас свої головні характеристики етнос отримує в соціально-культурному оформленні. Доведіть, що етнос як такий є не суто природним утворенням, а його історичною асиміляцією в культурі, що здійснюється багатьма поколіннями людей.
13. Доведіть, що в часи виникнення людства його станом була мовна роздробленість.
14. Чим ви пояснюєте той факт, що народності, які виникли в рамках рабовласницького ладу й розвивалися у феодальному суспільстві, часто виявлялися двомовними: для релігійного культу, науки, освіти застосовувалася книжна, нормована мова (зазвичай чужа), а для повсякденних трудових, торгових, побутових потреб, для усної словесної творчості – своя, рідна, що не мала писемної фіксації та літературної нормованої форми?
15. Чому національна мова припускає обов'язкову наявність літературно-писемної форми, зближеної із загальнонародно-розмовною мовою?
16. Відшукайте ілюстративний матеріал щодо мотиваційного, семантичного, граматичного і фонетичного рівнів породження мови.

17. Які форми впливу суспільства на мову ви вважаєте основними?
18. Доведіть, що формами прояву мовної норми є літературна мова, функціональний стиль і узус.
19. Чим пояснюється виникнення, функціонування й розвиток у мовах соціальних діалектів?

Вправа 1

1. Прокоментуйте слова Жюльє Верна: «Наука ... складається з помилок, але це корисні помилки, бо вони поступово ведуть до істини».
2. Розкрийте суперечності в трактуванні наукового методу.
3. У чому полягає вузьке трактування наукового, зокрема лінгвістичного методу?
4. Що ви можете сказати про вади такого трактування?
5. Експеримент – це метод чи прийом? Наведіть аргументи.
6. У чому полягає широке трактування методу?
7. Які частини виділяв у структурі наукового методу С. Кримський?
8. Які частини у структурі лінгвістичного методу виділено в працях Б. Серебренникова і Л. Іванової?
9. Які компоненти у структурі лінгвістичного методу виділено в працях В. Постовалової та В. Глуценка?
10. Що таке методологія?
11. Назвіть і схарактеризуйте основні функції методології.
12. Що ви можете сказати відносно диференціації та лінгвістичної інтеграції наукового знання?
13. Назвіть рівні методології.
14. Схарактеризуйте філософський рівень методології.
15. Розкрийте особливості загальнонаукового, конкретно-наукового та технологічного рівнів методології.

Вправа 2

1. Хто з українських мовознавців відзначає невпорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики?
2. У чому виявляється ця невпорядкованість?
3. Які значення надають термінові «метод» науковцям?
4. Яке тлумачення методу є найпоширенішим у наукових студіях другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.?
5. Доведіть, що в межах вузького трактування науковий метод виступає як гомогенний феномен.

6. Як інтерпретує лінгвістичний метод О. О. Селіванова?
7. Чому частина лінгвістів вважає, що інтерпретувати спостереження, експеримент, гіпотезу тощо як наукові методи недоцільно?
8. Як розглядають ці феномени М. П. Кочерган і В. А. Глущенко?
9. Наведіть приклади використання експерименту в мовознавстві.
10. Доведіть, що в межах широкого трактування науковий метод виступає як гетерогенний феномен.
11. Що таке «конструктивна частина методу» (за С. Б. Кримським)?
12. Що таке «алгоритмічно-процедурна частина методу» (за С. Б. Кримським)?
13. Чому В. А. Глущенко виділяє в структурі лінгвістичного методу не два компоненти, а три?
14. Які засоби пізнання доцільно розглядати як належність онтологічного компонента наукового методу (за В. А. Глущенко)?
15. Назвіть джерела вивчення історії мови.
16. Яке джерело вивчення історії мови було пріоритетним для основоположників порівняльно-історичного методу?
17. Яке джерело вивчення історії мови виступає як пріоритетне в студіях інших компаративістів 20-х – 60-х рр. XIX ст.?

Вправа 3

З'ясуйте, який метод (і яку методику) ужито в кожному конкретному випадку.

А. Іменникам англійської мови притаманна категорія означеності/неозначеності, яка виражається вживанням означеного та неозначеного артиклів *a (an)* і *the*.

В. Якщо говорити про сполучуваність консонантів, можна відзначити, наприклад, що в українській мові часто вживається сполучення *пр* (прийом, природа, прапор), але зовсім не вживається сполучення *цч*.

С. У реченні *Написання твору на позитивну оцінку було для Дениса майже неможливим: він не любив ні читати, ні писати слово твору* є додатком, порівняйте *написати твір*, де чітко видно: *твір* – додаток. Зверніть увагу: широкий контекст є обов'язковим. Якщо, наприклад, узяти словосполучення *атака ворога*, то тут можливе подвійне трактування. Порівняйте: *Атаку ворога ми розпочали о сьомій ранку* (*ворога* – додаток; *атакувати ворога*) і *Атака ворога виявилася тривалою* (*ворога* – означення; *ворожа атака*).

Д. Перехід [e] в [o] відбувався в українській мові в XII–XIII ст. У цей період зміна [e] в [o] здійснювалася перед усіма твердими приголосними й незалежно від наголосу (чоловік, чотири, жолудь). Слід мати на увазі, що якщо в сучасній російській літературній мові вимова [o] на місці етимологічного [e] спостерігається лише в наголошеному складі (нёс, лёд, похлёбка, чёрный, жёлудь), то споконвічно зміна [e] в [o], імовірно, не була пов'язана з наголосом. Про процес переходу ненаголошеного [e] в [o] свідчать сучасні північноросійські говори ([н'осу], [в'осна,] [в-л'осу]).

Е. Як показала проведена нами історико-наукова реконструкція, саме Харківська та Московська лінгвістичні школи зробили в 70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст. найбільш вагомий внесок у розвиток порівняльно-історичного методу. На матеріалі багатьох мов плідно працювали вчені Казанської та Лейпцизької шкіл. Дані української й інших слов'янських мов успішно залучали до розгляду такі українські, білоруські та російські лінгвісти, як П. О. Бузук, Й. В. Вовк-Леонович, М. М. Каринський, Є. Ф. Карський, А. Ю. Кримський, М. Я. Марр, К. Т. Німчинов, П. М. Селіщев, О. І. Соболевський, М. Ф. Сулима, Є. К. Тимченко, М. Фасмер та ін.

Ф. Українському фразеологізмові *Слуга двох панів* відповідає в російській мові *Слуга двух господ*.

Вправа 4

З'ясуйте, які прийоми та процедури порівняльно-історичного методу взято в кожному конкретному випадку.

А. Під час порівняння слів різних германських мов з лексемами інших мов індоєвропейської сім'ї (давньогрецької, латини, санскриту, української тощо) виразно виявляються регулярні співвідношення, які можна сформулювати таким способом: 1) індоєвропейським глухим зімкненим *p, t, k* відповідають германські глухі фрикативні *f, þ, h*: лат. *plenus*, давньогр. *pleos* – гот. *fulls*, давньоангл. *full*; лат. *pater*, давньогр. *patér* – гот. *fadar*, давньоангл. *father*; лат. *tu*, укр. *ти* – гот. *þu*; лат. *tres*, укр. *три* – гот. *þreis*, давньоангл. *þreo*; лат. *canis* – гот. *hunds*, давньоангл. *hund*; лат. *cor, cordis* – гот. *hairto*, давньоангл. *heort*; 2) індоєвропейським дзвінким зімкненим *b, d, g* відповідають германські глухі *p, t, k*: укр. *болото*, лит. *balà* – давньоангл. *pōl*; лат. *decem*, укр. *десять* – гот. *taihun*, давньоангл. *tien*; лат. *ego* – нідерл. *ik*; 3) індоєвропейським дзвінким зімкненим придиховим *bh, dh, gh* відповідають германські дзвінки непридихові *b, d, g*: санскр. *bhrata*, укр. *брат* – гот. *broþar*,

давньоангл. *broþor*; санскр. *vidhava*, укр. *вдова* – давньоангл. *widwe*; санскр. *lagh*, укр. *лягати* – давньоангл. *licgean*.

В. Давньоруські *гы, кы, хы* трансформувалися в *г'і, к'і, х'і* (пор. написання *секира, великий, небескімъ*) не на всьому мовному обширі східного слов'янства, а лише в тих діалектах, на основі яких пізніше склалися російська та білоруська мови.

С. Історію праслов'янської мови поділяють на три періоди: ранній (3–1 тис. до н. е.), середній (1 тис. до н. е. – 3–5 ст. н. е.), пізній (5–6 ст. н. е.),

Д. У ранній період історії праслов'янської мови відбулися глибокі перетворення у фонетиці: утрата придихових проривних приголосних, занепад лабіалізованих задньоязикових приголосних та зміна палатальних *g', k'* у *z, s*, виникнення нового приголосного *x* з придихового *kh*, а також із *s* після *i, u, r, k* тощо.

Е. В українській мові дієприслівники походять від коротких активних дієприкметників теперішнього й минулого часу. У давньоруській мові були лише зародки цієї форми. Придієслівне вживання коротких активних дієприкметників вело до втрати узгодження з підметом і здатності змінюватися. В окремих закарпатських, північних і південно-східних говірках, а також у фольклорі використовується давня форма дієприкметників теперішнього часу на *-а, -я* (*ходя, глядя, стоя* та ін.).

Ф. Виникнення складносурядних речень в індоєвропейській, а потім у праслов'янській мові було пов'язане з потребою якомога чіткішого вираження семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями як компонентами відповідних складних конструкцій. Конкретними показниками зв'язків у складносурядних реченнях виступали сполучники, що сформувалися на ґрунті займенників і прислівників. До таких сполучників належали *і, а, іі, во, да* та ін.

Г. Староукраїнські та старобілоруські пам'ятки зміну *І на и* нескладовий у сполученні *тълт* засвідчують від XV ст.: повнейше, не вдовзе. Проте немає сумнівів, що вимова *и* нескладового була тут відома значно раніше, ще з XIII ст. Причина відносно пізньої фіксації полягала у відсутності в алфавіті літери на позначення *и* нескладового. З XVI ст. все частіше пишуть літеру *у*; у XVII ст. така орфографія стає звичайною: *товста, стовб, довгии, мовчу, повно, жовта* тощо.

Вправа 5

Виділіть слова, які прийшли до української мови з англійської. Зробіть

висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних англіцизмів в українській мові.

Спорт, футбол, смокінг, шлагбаум, фініш, кекс, шофер, комбайн, чат, сайт, шахта, соратник, атака, комп'ютер, інтернет, шансон, блог, візаві, джура, файл, принтер, учитель, сканер, бізнес, гетьман, тренінг, дизайн, бренд, тин, молитва, імідж, хакер, софт, стартап, лайк, челендж, спойлер, креатив, контент, фріланс, абажур, парфум, хліб, меню, гардероб, буфет, аванс, дебют, етикет, гордий, балет, цех, влада, рахунок, шинель, добро, краватка, шпиталь, штурм, вахта, майстер, гурт, цукор, шніцель, небо.

Вправа 6

Виділіть слова, які прийшли до української мови з німецької. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних германізмів в українській мові.

Бюргер, кірха, караван, ландшафт, курорт, матрос, якір, гавань, отаман, шлаг, фейк, штаб, менеджер, маркетинг, офіс, майдан, шнур, штамп, ранчо, шоколад, пан, кошик, місто, шляхта, корчма, трава, док, верф, кран, фарватер, гітара, котлета, штурвал, візит, вілла, корида, мантилья, серенада, фієста, вітрина, капітан, флот, шхуна, цегла, цвях, цинк, цехмістр, цоколь, фах, шухляда, мітинг, шуба, шнель, шнек, шпилька, шпалери, рюкзак, шприц, штольня, чат.

Вправа 7

Користуючись словниками, з перерахованих слів виберіть багатозначні та вкажіть причини їх багатозначності.

Укр.: авторитет, агент, актив, біржа, магній, відміна, дружина, земля, чистий, сидіти, зелений, хліб, сміливість, трава, чорний.

Англ.: order, fellow, party, joy, man, novel, reader, change, time, give, get, valley, room, hard, way, poor, book, break, place, empty, black, bring.

Нім.: Arbeit, Arm, gehen, lachen, Land, Abend, sprechen, dringen, Wasser, schwarz, genug, lassen, Mädchen, Papier, Sonne, bringen, sitzen, vergessen, Tisch, bleiben, jung, wichtig, Kampf, schlagen.

Лат.: area, cado, novus, aridus, arma, humilis, ars, communis, denique, pars, manus, do, fatum, habeo, liber, forma, muto, secundus, memoria, nomen, traho, verito, orbis, fero, limen, moveo, constituo, conscientia

Вправа 8

Перекладіть англійською мовою.

Багато хто з учених розглядає системність як об'єктивну властивість, важливу онтологічну характеристику. Поряд з матеріальними системами (до яких належить і мова) існують ідеальні системи – системи понять або ідей.

Дослідники визначають систему як певний цілісний матеріальний або ідеальний об'єкт, що складається з елементів, які є нерозкладними в межах системи і перебувають у тих чи інших взаємозв'язках і взаємовідношеннях. Найважливішими властивостями системи вважають цілісність і дискретність.

При цьому цілісність трактують по-різному. Як свідчать сучасні дослідження, філософія XVIII – XIX ст. в основному проголошувала сумативне (адитивне, механістичне) трактування цілісності, згідно з яким ціле дорівнює сумі своїх частин. У науці XX ст. здійснено поворот до холістичного погляду на цілісність: ціле більше суми своїх частин. Проте таке ірраціональне трактування по суті є механіцизмом навпаки. Сучасне трактування цілісності відкидає механіцизм і холізм, стверджуючи, що властивості цілого зумовлені взаємодією його частин. При цьому особливо наголошують на взаємодії елементів як на причині наявності в цілого властивостей, не притаманних його елементам.

Взаємну залежність елементів системи визначає їх відносна значущість (у складі цілого), яка є найбільш загальною та обов'язковою властивістю внутрішньосистемного зв'язку.

Як відомо, мова належить до вторинних матеріальних систем. У мовознавстві є різні трактування поняття *мовна система*, що, зокрема, полягає в різній інтерпретації співвідношення понять *мовна система* та *мовна структура*. Це відбиває ситуацію в наукознавстві в цілому: за словами Г. П. Щедровицького, «не існує задовільних, достатньо широко прийнятих понять системи та структури». Відповідно до поширеного погляду, слід виділяти три головні атрибути мовної системи – структуру, субстанцію та функцію; отже, як провідне виступає поняття системи, якому ієрархічно підпорядковане поняття структури. Найчастіше у структурі бачать реляційний каркас об'єкта (мови), тобто наявність сітки певних відношень між елементами.

Сучасна лінгвістика бачить у мові систему, що складається з часткових лінгвістичних підсистем, або рівнів. Суттєвим видається трактування мови як складнодинамічної системи, що змінюється в часі; мову в її розвитку

інтерпретують як системне явище, що «піддається» системному аналізу (Т. В. Гамкрелідзе).

Так, відбиттям системних тенденцій мовного розвитку є регулярність (системність) фонетичних співвідношень (кореспонденцій) між спорідненими мовами (Г. А. Климов). Це означає, що система кожного з інгредієнтів мовної сім'ї може бути представлена як трансформа, утворена від певної (основної) прамовної системи, а доказ генетичної тотожності мов набуває сили тільки у випадку, коли можна побудувати систему правил – алгоритм переведення однієї мовної системи в іншу, наприклад праїндоевропейської в праслов'янську.

Принцип системності реалізується також у процесі лінгвістичної реконструкції: реконструкт є експланаторним, якщо окремі зміни логічно несуперечливо вишиковуються у взаємопов'язаній послідовності. Специфічною рисою сучасної реконструкції є відтворення не окремих фактів, а прамови як системи, де різні реконструйовані елементи типологічно відповідають один одному (Г. С. Кличков). З розвитком теоретичної думки в компаративістиці набуло поширення поняття системної реконструкції. У цьому виявилася загальна тенденція наукового мислення ХХ ст. – перенесення уваги дослідників з субстанції на структуру (О. С. Кубрякова, Г. П. Мельников). Реконструкція системи є насамперед реконструкцією відношень між її елементами. Показовим є характерне для сучасної компаративістики зміщення інтересу з зовнішньої реконструкції на внутрішню (В. К. Журавльов).

Загальний принцип системної організації мови необхідно враховувати також у процесі встановлення відносної хронології мовних явищ – як послідовності, так і збігу їх у часі. Останнє вимагає поглибленої розробки прийому синхронізації явищ минулого. У сучасному порівняльно-історичному мовознавстві як критерій одноплосинного існування архетипів розглядають системність їхньої трансформації. Зведення реконструйованих елементів у систему, установлення хронологічних співвідношень між ними стають основою для уявлення про загальну структуру прамови з урахуванням етапів її розвитку.

Системний характер притаманний і самому процесу пізнання. Осягнення істини – це виділення пізнаваних об'єктів, установлення співвідношення між ними та їх відношення до вже пізнаних. Загальновизнаним є розроблене ще класиками філософії (І. Кантом, Г. Гегелем) твердження про те, що наукове знання завжди виступає як логічно організована система, а не механічний конгломерат фактів, і

що без системності немає науки. Системність знань полягає в їх упорядкованості за певними правилами в єдине концептуальне ціле, щоб забезпечити здійснення ними пізнавальних функцій. Системні уявлення – це необхідний (а часом і єдино можливий) методологічний засіб наукового аналізу. Смысл системного аналізу явищ навколишнього світу полягає у виділенні певних систем, тобто якісно відокремлених фрагментів дійсності. Це повною мірою стосується мови.

Вправа 9

Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Зробіть синтаксичний розбір перших трьох речень і морфологічний розбір виділених слів.

Українська хата

Батьківська хата – це те, що завжди згадується, сниться, що гріє теплом спогадів. **Вона була світом наших предків.**

Традиційна українська хата – колиска нашого народу. **З селянської хати** пішли у світ Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко...

У хаті втілювався весь життєвий простір і світоглядний **космос** українця. Світ поділяється **на три** частини (земну, підземну і небесну сфери), а хата відображає ці сфери буття: стеля — небесний духовний світ; стіни, вікна, двері — символи земного сучасного реального життя й спілкування з іншими людьми; нижній ярус — підлога, низ стіни з підпідччям і лавами, поріг уявлялися як межа земного й підземного світів. Недаремно в народі кажуть: *«Моя хата небом крита, землею підбита, вітром загороджена»*. Оздоблення хати як зовні, так і всередині мало не тільки естетичне значення. Воно виконувало певні інформативні та **магічні функції**. Наприклад, обведення побіленої хати кольоровою фарбою внизу має ті ж властивості, що й замкнене коло — оберігати від **злих духів** та різних напастей всю родину.

У народі вірили, що оселя — це живий організм. Він може як допомагати своїм господарям, так і шкодити, негативно впливати на їхнє життя. Тому здавна велику увагу приділяли вибору місця для нової хати. Брали до уваги багато чинників: віддаленість житла від вулиці, розташування хати відповідно до сторін світу тощо. Це був один з найважливіших обрядів, пов'язаних із житлом.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Агатангел Кримський як лінгвіст.
2. Проблематика досліджень Фердинанда де Соссюра.
3. Август Шлейхер та індоєвропеїстика.
4. Франц Бопп і компаративістика.
5. Перші компаративісти: Расмус Раск.
6. У витоків порівняльно-історичного методу: Якоб Грімм.
7. Михайло Максимович як компаративіст.
8. Проблема взаємозв'язку мови і мислення в студіях Олександра Потебні.
9. Так звана «гіпотеза Сепіра — Уорфа» та її вплив на когнітивну лінгвістику.
10. Розвиток ідей Вільгельма фон Гумбольдта в студіях Лео Вайсгербера.
11. Проблема моногенезу в працях Олександра Мельничука.
12. Григорій Півторак і сучасна славістика.
13. Готська мова як об'єкт вивчення.
14. Тохарські мови в колі індоєвропейських мов.
15. Англійська мова: шлях від синтетизму до аналітизму.
16. Мова африкаанс на лінгвістичній карті світу.
17. Теоретичні проблеми дослідження субстрату в студіях Ореста Ткаченка.
18. Венетська мова: дослідження ХХ – початку ХХІ ст.
19. Палеобалканські мови: генетична чи ареальна спільність?
20. Внутрішнє мовлення й мислення.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Завдання курсу загального мовознавства, його структура.
2. Універсальні властивості мови. Об'єкт, предмет і методологія загального мовознавства.
3. Наукові основи українського мовознавства.
4. Фундаментальні властивості мови з позицій сучасної лінгвістики.
5. Антропоцентризм як провідна парадигма сучасного мовознавства.
6. Виникнення та розвиток структуралізму.
7. Загальна характеристика Празької лінгвістичної школи.
8. Система та функції мови в студіях учених Празької лінгвістичної школи.
9. Проблема мовних союзів у висвітленні представників Празької лінгвістичної школи.
10. Фонологічні дослідження вчених Празької лінгвістичної школи.
11. Морфологічні опозиції та функціональний синтаксис у працях представників Празької лінгвістичної школи.
12. Функціональні стилі та культура мови в інтерпретації лінгвістів Празької школи.
13. Загальна характеристика американського мовознавства ХХ ст.
14. Дескриптивна (дистрибутивна) лінгвістика.
15. Трансформаційна методика й генеративна граматики.
16. Глосематика.
17. Теорія мовних кодів Б. Бернстайна.
18. Проблема співвідношення мови і мислення.
19. Психофізичні основи зв'язку мови і мислення.
20. Європейське неогумбольдтіанство.
21. Американське неогумбольдтіанство. Етнолінгвістика.
22. Роль мови в процесі пізнання.
23. Когнітивна лінгвістика.
24. Загальне поняття про мовну систему.
25. Рівні мови. Типи мовних відношень.
26. Атрибути мовної системи.
27. Знаковий характер мовної системи.
28. Загальна характеристика соціолінгвістики.
29. Виникнення соціолінгвістики.
30. Функції мови в суспільстві.
31. Форми впливу суспільства на мову.
32. Психофізична і соціальна природа мовної діяльності.

33. Суспільний характер мовної норми і форми її реалізації.
34. Соціальні спільності людей і соціальні типи мов.
35. Інтерлінгвістика.
36. Історія вивчення проблеми мови і мовлення.
37. Сучасні уявлення про співвідношення мови і мовлення.
38. Мова як система, норма і мовленнєва діяльність.

ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Мовознавство – це наука
  - а) про слово як одиницю найменування, що характеризується цілісною оформленістю та ідіоматичністю;
  - б) про мову, її суспільну природу й функції, її внутрішню структуру, про закономірності її функціонування й історичного розвитку й про класифікацію конкретних мов;
  - в) про мови світу з погляду їхнього походження;
  - г) про частини мови та їхні граматичні ознаки.

2. Об'єктом мовознавства є
  - а) мови всіх континентів;
  - б) мова й мовлення;
  - в) тексти різними мовами;
  - г) мова в усіх своїх зв'язках і функціонуванні.

3. Основою виділення в межах лінгвістики загального мовознавства служать
  - а) спільні закономірності розвитку різних мов і діалектів;
  - б) загальне й універсальне в різних мовах;
  - в) історичні процеси формування мовних сімей;
  - г) соціальні умови функціонування мов.

4. Терміни *життя мови*, *мертві мови*, *спорідненість мов*, *сім'я мов* є
  - а) свідченням трактування мови як суспільного явища;
  - б) пережитками біологізму в мовознавстві;
  - в) виявом психологічного підходу до мови;
  - г) свідченням трактування мови як певної структури.

5. Основною соціальною функцією мови є
  - а) когнітивна функція;
  - б) емоційна функція;
  - в) комунікативна функція;
  - г) метамовна функція.

6. Людське мислення принципово відрізняється від розумової діяльності інших живих істот
  - а) наявністю першої сигнальної системи;

- б) наявністю щабля абстрактного мислення (раціонального пізнання);
  - в) наявністю сприймань;
  - г) наявністю уявлень.
7. Мову й мовлення першим чітко розмежував
- а) Ансельм Кентерберійський;
  - б) Діодор Сицилійський;
  - в) Г. Пауль;
  - г) Ф. де Соссюр.
8. Поняття синхронії та діахронії було введено
- а) Ф. Боппом;
  - б) А. Шлейхером;
  - в) Ф. де Соссюром;
  - г) О. Потебнею.
9. У сучасній систематиці прийнято такі ознаки систем, як
- а) потенційна подільність елементів системи;
  - б) можливість розчленовування системи на низку підсистем;
  - в) відносна неподільність елементів системи, ієрархічність системи, структурність системи;
  - г) протиставленість системи впорядкованій множинності.
10. Гомогенні системи
- а) складаються з неоднорідних елементів;
  - б) складаються з однорідних елементів;
  - в) наявні в аналітичних мовах;
  - г) наявні в синтетичних мовах.
11. Атрибутами мовної системи є
- а) слово, словосполучення й речення;
  - б) структура й субстанція;
  - в) структура, субстанція й функція;
  - г) структура й функція.
12. Фонетика і фонологія – це розділ мовознавства, що вивчає
- а) звуки;
  - б) норми вимови;

- в) співвідношення звуків і фонем;
- г) звукові одиниці мови.

13. Функціональною фонетикою часто називають

- а) історичну фонетику;
- б) фонологію;
- г) експериментальну фонетику;
- д) описову фонетику.

14. Лінійною звуковою одиницею не є

- а) мовленнєвий такт;
- б) склад;
- в) наголос;
- г) фонетичне слово.

15. З позиції мовця звук – це

- а) елемент мовної системи;
- б) усний еквівалент букви;
- в) коливання повітря (певної якості);
- г) сукупність певних рухів апарату мовлення.

16. До резонаторних порожнин не належить

- а) трахея;
- б) глотка;
- в) ротова порожнина;
- г) носова порожнина.

17. Голосні звуки утворюються

- а) за допомогою голосу (тону) з домішкою шуму;
- б) за допомогою тільки шуму;
- в) за допомогою тільки тону;
- г) за допомогою шуму з домішкою тону.

18. Артикуляційна база – це

- а) система звуків певної мови;
- б) система звукових одиниць певної мови;
- в) артикуляційна класифікація звуків;

г) сукупність необхідних для вимови звуків певної мови типових робіт і положень органів мовлення.

19. Визначте голосний української мови, що відповідає таким характеристикам: переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований:

- а) [i];
- б) [o];
- в) [a];
- г) [e].

20. У якому слові букв більше, ніж звуків:

- а) їжак;
- б) казка;
- в) сіль;
- г) сонце.

21. Визначте приголосний французької мови за такими ознаками: язичковий, вібрант, сонант:

- а) [t];
- б) [j];
- в) [k];
- г) [r].

22. Сила звука – це

- а) кількість енергії, що проходить за 1 сек. через 1 см² площі, перпендикулярної напрямку звукової хвилі;
- б) кількість повних (подвійних) коливань (герц) за секунду;
- в) результат сукупності основного тону й парціальних тонів (обертонів);
- г) гучність звука.

23. Акустична класифікація звуків базується на аналізі

- а) способу творення шуму (характеру перешкоди);
- б) спектра звука;
- в) поведінки голосових зв'язок;
- г) місця творення звука.

24. До позиційних змін звуків не належить

- а) редукція;

- б) леніція;
- в) метатеза;
- г) оглушення дзвінких приголосних наприкінці слова.

25. Знайдіть слово, в якому відбулася дисиміляція приголосних:

- а) зшити;
- б) біль;
- в) мій;
- г) хто.

26. Дієреза – це

- а) випадіння одного з двох однакових або дуже схожих складів чи звуків;
- б) викидка звука, що пояснюється зручністю вимови;
- в) розподібнення двох однакових або досить близьких за характером звуків;
- г) уподібнення одного звука іншому.

27. У якому слові відбулася протеза:

- а) вогонь;
- б) перець;
- в) строк;
- г) серце.

28. Якої теорії складу не існує:

- а) консонантно-динамічної;
- б) мускульної напруги;
- в) експіраторної;
- г) сонорної.

29. Згідно з теорією мускульної напруги, склад є

- а) експіраторним поштовхом;
- б) поєднанням більш звучного (сонорного) елемента з менш звучним;
- в) частиною мовленнєвого ланцюга, що починається посиленням і закінчується послабленням звукового ряду;
- г) звуком або сполученням звуків різної звучності, які вимовляються (вимовлені) одним поштовхом видихуваного повітря.

30. Ритміко-мелодійний бік мовлення, що слугує в реченні засобом

вираження синтаксичних значень та емоційно-експресивного забарвлення, – це

- а) наголос;
- б) паузи;
- в) синтагма;
- г) інтонація.

31. Фонема – це

- а) звук;
- б) мінімальна звукова одиниця мови, що є елементом звукової оболонки морфем та слів і сприяє їхньому розрізненню;
- в) сукупність звуків, що має певне значення;
- г) ненаголошений голосний.

32. Центральна морфема слова, яка обов'язково наявна у знаменному (самостійному) слові й несе в собі основний елемент лексичного значення, – це

- а) інфікс;
- б) префікс;
- в) інтерфікс;
- г) корінь.

33. У якому рядку всі слова є спільнокореневими:

- а) земля, підземний, заземлення;
- б) будівля, розбудити, збуджений;
- в) світовий, світлий, світлини;
- г) кора, коричневий, відкоркувати.

34. Флексія – це

- а) афікс, який перериває корінь у декількох місцях і, відповідно, сам переривається коренем;
- б) афікс, розташований між коренями (основами) у складних словах;
- в) формотвірний афікс, що знаходиться за межами основи словозміни та бере безпосередню участь у вираженні синтаксичних відношень певного слова до інших слів у словосполученні й реченні;
- г) афікс, вставлений до середини кореня.

35. Знайдіть слово з похідною сногою:

- а) трава;
- б) гроза;
- в) скло;
- г) весняний.

36. Виділіть рядок, у якому всі слова зазнали опрощення:

- а) вікно, київський, лавка;
- б) кориця, весло, окунь;
- в) колесо, взуття, прекрасний;
- г) анархія, жовтневий, булавка.

37. Знайдіть слово, утворене за моделлю «українська відіменникова твірنا основа + суфікс -н-»:

- а) віконний;
- б) прикордонний;
- в) зелений;
- г) перевірений.

38. Словотвірний ланцюг – це

- а) зразок, за яким утворено конкретну лексему;
- б) спільнокореневі слова, створені на тому самому рівні деривації;
- в) сукупність слів зі спільним (тотожним) коренем, упорядкована відповідно до відношень словотвірної мотивації;
- г) ряд спільнокореневих слів, між якими встановлюються відношення послідовної мотивації.

39. У якому рядку всі слова належать до одного словотвірного типу:

- а) письменниця, лікарка, перекладачка;
- б) гостинний, відмінний, створений;
- в) зелень, білизна, гіркота;
- г) шантажист, футболіст, шахіст.

40. Знайдіть слово, утворене лексико-синтаксичним способом:

- а) землероб;
- б) меценат;
- в) зверху;
- г) важкопоранений.

41. У якому зі значень термін *граматика* в сучасному мовознавстві не вживається:

- а) мистецтво письма;
- б) притаманні самій мові способи й засоби однакового протиставлення одних слів іншим, однакової зміни різних слів і однакової побудови різних речень;
- в) сукупність правил зміни слів, їхнє поєднання у словосполучення та речення;
- г) розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови, притаманні їй способи й засоби, завдяки яким сама мова стандартизує протиставлення слів, їхні зміни й побудову речень у процесі мовлення.

42. Граматична категорія – це

- а) сукупність граматичних форм слова (або класу слів), узятих у певній послідовності;
- б) відмінкові, родові форми, форми часу, особи тощо;
- в) властиві словам значення узагальненого характеру;
- г) значення, що виступає разом із лексичним значенням слова та виражає різноманітні відношення (до інших слів у словосполученні або реченні, до особи, яка виконує дію, або інших осіб, факту щодо моменту мовлення тощо).

43. Категорія роду іменників в українській мові належить до граматичних категорій

- а) словесних конструкцій;
- б) слів;
- в) словесних позицій;
- г) словесних форм.

44. Визначте спосіб вираження граматичного значення найвищого ступеня прикметників *найгарніший, найсмачніший, найчудовіший*:

- а) спосіб наголосу;
- б) суплетивізм;
- в) афіксація / префіксально-суфіксальний спосіб;
- г) афіксація / префіксальний спосіб.

45. Лексика – це

- а) семасіологічна характеристика слів;
- б) сукупність лексичних значень слів;

- в) семантичний зв'язок слів;
- г) словниковий склад мови.

46. У якому словнику можна знайти відомості про значення й походження запозичених слів?

- а) іншомовних слів;
- б) орфографічному;
- в) енциклопедичному;
- г) перекладному.

47. У яких словниках пояснюється значення й походження стійких сполучень слів?

- а) фразеологічних;
- б) історичних;
- в) орфографічних;
- г) орфоепічних.

48. Як називається значення, що становить предметно-речовий зміст слова?

- а) фонетичне;
- б) граматичне;
- в) морфологічне;
- г) лексичне.

49. Як називаються стійкі сполучення слів?

- а) фразеологізмами;
- б) лексемами;
- в) ідіомами;
- г) словосполученнями.

50. Який словник пояснює лексичне значення слів?

- а) історичний;
- б) орфоепічний;
- в) енциклопедичний;
- г) тлумачний.

51. Як називається розділ мовознавчої науки, що вивчає лексичне значення слова?

- а) фразеологія;

- б) етимологія;
- в) лексикологія;
- г) діалектологія.

52. Наслідування звуків апаратом мовлення належить до

- а) вигукової гіпотези;
- б) трудової гіпотези;
- в) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- г) звуконаслідувальної гіпотези.

53. Теза про те, що між почуттями й емоціями людини та звуками є певний прямий зв'язок, розроблялася в межах

- а) логосичної гіпотези;
- б) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- в) звуконаслідувальної гіпотези;
- г) звукосимволічної гіпотези.

54. Вигукову гіпотезу підтримував

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) Г. Гегель;
- в) Ф. Шеллінг;
- г) Й. Г. Гердер.

55. Тверження про те, що мова зароджується як інстинктивні рухи, джерело яких лежить в уявленнях, афектах та індивідуальній свідомості людини, розробляли прихильники

- а) гіпотези жестів;
- б) звуконаслідувальної гіпотези;
- в) звукосимволічної гіпотези;
- г) трудової гіпотези.

56. Основоположником гіпотези соціального договору вважають

- а) Ансельма Кентерберійського;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) Діодора Сицилійського;
- г) Л. Нуаре.

57. У працях Л. Нуаре і К. Бюхера викладено

- а) логосичну гіпотезу;
  - б) вигуківу гіпотезу;
  - в) гіпотезу трудових викриків (вигуків);
  - г) звуконаслідувальну гіпотезу.
58. Принцип загального зв'язку явищ першим сформулював
- а) Й. Г. Гердер;
  - б) Ф. Шеллінг;
  - в) Г. Гегель;
  - г) Я. Грімм.
59. Теорію двох періодів мовного розвитку висунув
- а) Ф. Бопп;
  - б) Ж.-Ж. Руссо;
  - в) Г. Гегель;
  - г) Ф. Шеллінг.
60. З принциповою критикою теорії двох періодів мовного розвитку виступив
- а) А. Шлейхер;
  - б) О. Потебня;
  - в) Г. Пауль;
  - г) Ф. де Соссюр.
61. У мовах з'являються нові слова тому, що
- а) носії однієї мови контактують з носіями іншої;
  - б) постійно відбувається оновлення лексики, нові назви змінюють старі;
  - в) вони потрібні для позначення нових реалій, для вираження нових понять науки, техніки, виробництва;
  - г) носії мови вигадують нові слова, які потім лінгвісти фіксують у словниках.
62. Дивергенція – це
- а) поширення одного панівного діалекту на певній території;
  - б) зближення та злиття двох чи більше мов;
  - в) процес розпаду, розщеплення прамов, фонем, граматичних форм тощо;
  - г) відхилення від загальноприйнятих норм слововживання серед носіїв мов/діалектів, що межують.

63. Зближення (злиття) двох чи більше мов – це
- а) конвергенція;
  - б) перстрат;
  - в) суперстрат;
  - г) адстрат.
64. Субстрат – це
- а) сліди зниклої мови прибульців, які засвоїли мову місцевого населення;
  - б) сліди зниклої місцевої мови в мові прибульців;
  - в) ознаки мовної системи, що виявляють тривалий вплив однієї мови на іншу в процесі контактування різних народів; прошарок між двома самостійними мовами;
  - г) запозичення в царині синтаксису.
65. Перстрат – це
- а) запозичення в царині морфології;
  - б) вплив однієї мови на кілька інших у царині духовної культури, техніки й науки;
  - в) явище часткового змішування лексики різних мов;
  - г) спільні елементи різних мов у царині фонології.
66. Термін *перстрат* запровадив
- а) К. Бругман;
  - б) М. Дж. Бартолі;
  - в) С. Семчинський;
  - г) В. Георгієв.
67. Найбільш змінюваною мовною підсистемою є
- а) фразеологія;
  - б) лексика;
  - в) фонологія;
  - г) синтаксис.
68. Серед застарілих слів виділяють
- а) історизми та архаїзми;
  - б) неологізми та okazіоналізми;
  - в) фразеологізми та афоризми;
  - г) синоніми й антоніми.

69. Індивідуально-авторські неологізми називають
- а) лексемами;
  - б) okazіоналізмами;
  - в) архаїзмами;
  - г) історизмами.
70. Розвиток фонологічної системи полягає в
- а) зміні норм вимови;
  - б) зміні звукових одиниць мови;
  - в) зміні співвідношення звуків і фонем;
  - г) зміні фонемного складу слів і морфем.
71. Граматика є
- а) найбільш змінюваною підсистемою мови;
  - б) найбільш стійкою підсистемою мови;
  - в) підсистемою мови, що досить часто запозичує граматичні категорії з інших мов;
  - г) підсистемою мови, яка нерідко змінюється під впливом інших мов.
72. Панівним у дослідженнях мовознавців початку ХІХ ст. стає принцип
- а) системності;
  - б) історизму;
  - в) причиновості;
  - г) загального зв'язку явищ.
73. Діалектологія дає лінгвістові:
- а) матеріал для історії мови;
  - б) матеріал для мовного розвитку людства;
  - в) матеріал для поширення мови;
  - г) матеріал для зближення мов.
74. До основних форм спільностей людей не відноситься
- а) етнічна група;
  - б) нація;
  - в) народність;
  - г) інтелігенція.

75. Наявність у ролі літературної мови «мертвої» (зазвичай чужої) мови, закріпленої писемністю, є характерною особливістю

- а) національних мов;
- б) мов народностей;
- в) племінних мов;
- г) мов з давньою писемною традицією.

76. До зон індоєвропейських мов у першій половині кам'яної доби не входила

- а) північна зона;
- б) південна зона;
- в) центральна зона;
- г) східна зона.

77. Англійська, німецька, іспанська, українська мова відносяться до

- а) мов індоєвропейської сім'ї;
- б) мов кавказької сім'ї;
- в) мов афразійської сім'ї;
- г) мов фінно-угорської сім'ї.

78. Постпозитивний артикль характерний для мов

- а) Мезоамериканського мовного союзу;
- б) Балканського мовного союзу;
- в) Кавказького мовного союзу;
- г) Центральноазійського мовного союзу.

79. Уперше форма майбутнього часу за допомогою допоміжного дієслова або частки зі значенням наміру або бажання виникла

- а) у грецькій мові;
- б) у латинській мові;
- в) у старослов'янській мові;
- г) у галльській мові.

80. Англійська мова виникла на основі

- а) галльської мови;
- б) англо-фризьких говорів;
- в) латинської мови;
- г) німецької мови.

81. У слов'ян роль наддіалектної мови починаючи з ІХ ст. виконувала
- а) праслов'янська мова;
  - б) балто-слов'янська мова;
  - в) латинська мова;
  - г) старослов'янська мова.
82. Соціальні діалекти вживаються як
- а) засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною діяльністю;
  - б) засіб спілкування молоді;
  - в) засіб спілкування мас-медіа;
  - г) засіб офіційного спілкування.
83. «Блатна музика» – це
- а) професійний жаргон;
  - б) аргі злочинних груп;
  - в) молодіжний сленг;
  - г) військовий жаргон.
84. На кінець ХІХ ст. арготизми
- а) широко проникають у розмовну мову всіх шарів західноєвропейського суспільства;
  - б) були поширені серед злодіїв та декласованих елементів;
  - в) використовувалися представниками бродячих промислів;
  - г) уживалися учнівською молоддю.
85. На думку Л. Ставицької, для бурсацьких субмов найточнішим є термін
- а) кент;
  - б) жаргон;
  - в) сленг;
  - г) аргі.
86. Rotwelsch – це
- а) аргі німецького студентства;
  - б) злодійська мова Німеччини;
  - в) аргі бродячих торговців;
  - г) таємна мова підмайстрів-мандрівників.

87. У Німеччині у ХІХ ст. превалював
- а) молодіжний жаргон;
  - б) професійне арго;
  - в) злочинський жаргон;
  - г) кент.
88. Буршеська мова – це
- а) мова німецької учнівської молоді;
  - б) мова ремісників і торговців;
  - в) мова бідняків;
  - г) мова бродячих музикантів.
89. Сленг за походженням є
- а) англійським терміном;
  - б) німецьким терміном;
  - в) французьким терміном;
  - г) українським терміном.
90. Кент був поширений
- а) в Англії;
  - б) у Франції;
  - в) у Німеччині;
  - г) в Україні.
91. Англійська і німецька мови належать до
- а) західногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
  - б) східногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
  - в) північногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
  - г) кельтської групи індоєвропейської сім'ї.
92. До германських мов не належить
- а) шведська мова;
  - б) пруська мова;
  - в) готська мова;
  - г) нідерландська мова.
93. До слов'янських мов не належить

- а) польська мова;
- б) верхньолужицька мова;
- в) боснійська мова;
- г) литовська мова.

94. До південнослов'янських мов не належить

- а) чеська мова;
- б) болгарська мова;
- в) чорногорська мова;
- г) словенська мова.

95. До західнослов'янських мов не належить

- а) словацька мова;
- б) нижньолужицька мова;
- в) сербська мова;
- г) кашубська мова.

96. У склад індоєвропейської сім'ї не входить

- а) ірландська мова;
- б) угорська мова;
- в) албанська мова;
- г) вірменська мова.

97. У склад балтійської групи індоєвропейської сім'ї не входить

- а) латиська мова;
- б) пруська мова;
- в) естонська мова;
- г) литовська мова.

98. У склад фінно-угорської сім'ї не входить

- а) удмуртська мова;
- б) карельська мова;
- в) гагаузька мова;
- г) хантійська мова.

99. У склад тюркської сім'ї не входить

- а) мансійська мова;
- б) турецька мова;

- в) казахська мова;
- г) узбецька мова.

100. Ототожнення лінгвістичного методу з прийомами (процедурами, операціями)

- а) сприяє проведенню якісних досліджень на різних рівнях мови;
- б) збіднює поняття лінгвістичного методу;
- в) дозволяє проводити глибоке вивчення мовної структури;
- г) має великі перспективи в майбутньому.

101. Тези про лінгвістичний метод як про структурну одиницю, що включає в себе три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний, з українських мовознавців дотримується

- а) О. Селіванова;
- б) В. Глущенко;
- в) А. Зеленько;
- г) М. Кочерган.

102. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого вчений

- а) обирає певні прийоми й процедури вивчення об'єкта;
- б) сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій;
- в) окреслює предмет дослідження;
- г) визначає структуру методу.

103. Телеологічний компонент методу включає в себе

- а) мету дослідження;
- б) об'єкт вивчення;
- в) прийоми й процедури;
- г) методику дослідження.

104. Онтологічний компонент методу включає в себе

- а) принципи й підходи;
- б) методологічну орієнтацію дослідження;
- в) предмет вивчення;
- д) комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методику їх застосування.

105. За допомогою порівняльно-історичного методу
- а) досліджуються певні зміни в структурі тієї або іншої мови;
  - б) здійснюється порівняння мов;
  - в) вивчається історія певної мови;
  - г) розкриваються закони, що керували розвитком споріднених мов у минулому, прослідковується еволюція цих мов на основі доказу спільності їхнього походження з прамови.
106. Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає в себе
- а) прийом порівняння;
  - б) прийом генетичного ототожнення фактів; процедуру лінгвістичної реконструкції; прийоми хронологізації й локалізації мовних явищ;
  - в) прийоми індукції й дедукції;
  - г) прийоми аналізу й синтезу.
107. В онтологічний компонент порівняльно-історичного методу входять принципи
- а) історизму й системності;
  - б) історизму й причиновості;
  - в) історизму, причиновості, системності й загального зв'язку явищ;
  - г) загального зв'язку явищ.
108. У межах описового методу
- а) досліджуються мовні явища в діяхронії;
  - б) подається повний і точний опис мовних одиниць і категорій, здійснюється їхня інвентаризація й систематизація;
  - в) зіставляються факти різних мов;
  - г) застосовується прийом генетичного ототожнення фактів.
109. Структуралісти досліджують мову
- а) у діяхронії;
  - б) у її зв'язку із суспільством;
  - в) як цілісний феномен, чий елементи співвіднесені й пов'язані чіткою системою відношень і зв'язків;
  - г) як феномен, тісно пов'язаний зі свідомістю, передусім з мисленням.
110. Дистрибутивний аналіз спирається на тезу про те, що
- а) мовні одиниці можуть розщеплюватися на елементарні ознаки;

- б) різні мовні елементи мають різне оточення;
- в) в основу аналізу одиниць мови доцільно покласти поступове членування одиниці (слова, словосполучення, речення) на складники;
- г) в основі класифікації мовних одиниць лежить їхня здатність або нездатність перетворюватися на інші одиниці.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. К. : Академія, 2006. 456 с.
2. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Руденко М. Ю., Рябініна І. М. Мова і мовознавство : навчальний посібник. Слов'янськ ; Дніпро, 2023. 222 с.
3. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М., Рябініна І. М., Тищенко К. А. Мова як система : навчальний посібник. 3-є вид., доповн. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 180 с.
4. Глущенко В. А., Овчаренко В. М., Руденко М. Ю. Виникнення і розвиток мови : навчальний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. 58 с.
5. Глущенко В. А., Руденко М. Ю. Англійські соціальні діалекти в еволюційному розвитку (XIV – початок XX ст.) : навчальний посібник Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 98 с.
6. Методологія та історіографія мовознавства: збірник тез XI науково-практичної Інтернет-конференції. Слов'янськ – Дніпро: ДДПУ, 2024. 161 с.
7. Методологія та історіографія мовознавства : матеріали XII науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ – м. Дніпро, 22–23 жовтня 2025 р.). / відп. ред. В. А. Глущенко; укладач К. А. Кушнір. Слов'янськ – Дніпро : ДДПУ, 2025. 261 с.

Допоміжна

1. Пасічник В. В., Щербина Ю. М., Висоцька В. А., Шестакевич Т. В. Математична лінгвістика. Львів : Львівська політехніка, 2019. 240 с.
2. Захарова Ю. М. Прикладна фонетика : навчальний посібник. К. : Ліра-К, 2019. 212 с.
3. Від стилістики до дискурсу: вектори розвитку та перспективи : колективна монографія [автори: Архіпова І. М., Беліцька Є. М., Ситняк Р. М. та ін.]. Бахмут, 2018. 324 с.
4. Development of philological sciences in countries of the European Union taking into account the challenges of XXI century : collective monograph [автори: Атаманчук В. П., Ворона І. І., Глущенко В. А. та ін.]. Lublin : Baltija Publishing, 2018. 544 p.
5. Слободинська Т. Теоретико-системна інтерпретація мовленнєвої комунікації як функціональної системи. *Славістичні студії: етнолінгвістика і міжкультурна комунікація*. Люблін : Вид-во Католицького Люблінського ун-ту Іоанна Павла II, 2018. С. 155–175.

6. Ажнюк Б. М. Право на мову: європейський соціолінгвістичний контекст і Україна. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст* : збірник наукових праць. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 68–92.

7. Глущенко В., Лихачова А., Рибальченко О. У витоків генеалогічної класифікації мов: історизм і мовна спорідненість. Actual space of philology. Editors: Olena Kolhan, Nataliia Ovcharenko, Józef Kaczmarek jr. [Collective] monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 9–17.

8. Матіяш І. Семантичні трансформації лексеми «country» в контексті еволюції британської мовної картини світу. *Славістичні студії: етнолінгвістика і міжкультурна комунікація*. Люблін : Вид-во Католицького Люблінського ун-ту Іоанна Павла II, 2018. С. 91–100.

9. Глущенко В., Святченко В. Ф. де Соссюр про мову як систему: переосмислення концепції видатного лінгвіста з функціонально-прагматичних позицій. *Наукові записки* / наук. ред. О. Семенюк. Кропивницький : КОД, 2019. Вип. 175. Сер.: Філологічні науки. С. 366–371.

10. Глущенко В., Височина В. Децимальні та вігезимальні мови в контексті гіпотези Сепіра-Уорфа (матеріал до курсу «Загальне мовознавство»). *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології* : зб. наук. праць [за заг. ред. проф. В. А. Глущенка]. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. Вип. 8. Ч. 1. С. 200–205.

11. Краснобаєва-Чорна Ж. Когнітивна лінгвістика й концептологія : навчальний посібник. Вінниця, 2020. 164 с.

12. Прикладна лінгвістика : навчальний посібник / упорядник Н. А. Цимбал. Умань : Візаві, 2019. 106 с.